

วารสาร “รักแผ่นดินธรรมกลุ่มชาติพันธุ์”



พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กาญจนบุรี
วารสารราย ๔ เดือน ฉบับที่ ๓ ปีที่ ๑ กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๓



สารบัญหน้า

๓.....สารนจากผู้บริหาร

๔.....บทบรรณาธิการ

๕.....ข่าวความเคลื่อนไหว – นิทรรศการพิเศษ ภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมข้าว

๘.....บันทึกกลุ่มชาติพันธุ์ – ชาวไทลื้อบ้านดอนมูล จังหวัดน่าน

๑๔...แหล่งเรียนรู้ชาติพันธุ์ – พิพิธภัณฑ์บ้านแพรง

๑๖...วิจัยชาติพันธุ์ – การทำนาของชาวกะเหรี่ยงในจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน

๑๘...ฐานข้อมูลวัตถุทางชาติพันธุ์ – แกะ



รูปจากปก -

เยาวชนเรียนรู้การมัดข้าวจากชาวนา ในกิจกรรมการเรียนรู้ ภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมข้าว ที่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กาญจนภิเษก

ชื่อวารสาร

รักษ์วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์, ราย ๔ เดือน

เจ้าของ

พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กาญจนภิเษก กรมศิลปากร
www.kanjanaphisek-museum.go.th

วัตถุประสงค์

๑. เผยแพร่แลกเปลี่ยนความรู้ทางด้านชาติพันธุ์วิทยา พิพิธภัณฑศึกษา ระหว่างประชาชนกลุ่มชาติพันธุ์และองค์กรต่างๆ
๒. เป็นสื่อกลางเชื่อมการสื่อสารระหว่างพิพิธภัณฑ์สถานกลุ่มชาติพันธุ์ สถาบัน และองค์กรต่างๆ
๓. สร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กาญจนภิเษก และชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ

การเผยแพร่

๑. เปิดรับสมัครสมาชิกวารสาร ในนาม "เครือข่ายพช. กาญจนภิเษก"
๒. เปิดรับบทความ ข่าวสารจากผู้นำชุมชน ปราชญ์ท้องถิ่น ในกลุ่มชาติพันธุ์ทุกกลุ่มในประเทศไทย นักวิจัย และนักศึกษา เพื่อพิจารณาพิมพ์เผยแพร่ในวารสาร โดยบรรณาธิการจะจัดรูปแบบบทความตามมาตรฐานการพิมพ์ ส่วนเนื้อหาเป็นผลงานข้อเสนอความคิดของผู้เขียนแต่ละท่าน

ติดต่อบรรณาธิการ

นิตยา กนกมงคล
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กาญจนภิเษก คลองห้า
อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ๑๒๑๒๐
โทร ๐๒ ๙๐๒๗๕๖๘-๙
อีเมล nitayaka@hotmail.com

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

นิตยา กนกมงคล
รักษ์วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์, วารสารราย ๔ เดือน, ปทุมธานี
พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กาญจนภิเษก, ๒๕๕๓.
๒๐ หน้า
ประเทศไทย- ชาติพันธุ์วิทยา

ISSN

๑๙๐๖-๙๒๑๙

ที่ปรึกษา

นางจรรณี อินเฉิดฉาย
ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กาญจนภิเษก

บรรณาธิการ

นางสาวนิตยา กนกมงคล

กองบรรณาธิการ

นายสุทธิศักดิ์ อรุณศรี	นางสาวดาริกา ธนะศักดิ์ศิริ
นางจินดา หุนตระกูล	นายสมนึก จำปา
นางเพลิน ขำภักตร์	นายมนตรี กันยะติ

พิมพ์และออกแบบ

บริษัท บางกอกอินแฮัส จำกัด
๙๒๓/๓๙๙ ถนนเศรษฐกิจ ๑
ตำบลมหาชัย อำเภอเมือง
จังหวัดสมุทรสาคร ๗๔๐๐๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐๓๔-๔๒๑๕๙๖
อีเมล bangkokinhouse@hotmail.com

สาส์นจากผู้บริหาร

ในปัจจุบัน หน่วยงานและองค์กรทุกภาคส่วนต่างมีความตระหนักและตื่นตัวในเรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยกันมากขึ้น โดยเฉพาะกลุ่มที่อยู่ในภาวะค่อนข้างวิกฤต ได้แก่ ของ กะซอ ช่าเร ชะโอจ ญัฮกุร โซ่ ละว้า มลาบริชาโก ละว้า มอเกิน และ อูรักละไว้ย กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้คือกลุ่มชนดั้งเดิม (Indigenous peoples) ของภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เป็นข้อมูลสำคัญที่น่าจะสะท้อนไปยังกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่อยู่ร่วมในสังคมไทยด้วยเช่นกัน

อย่างไรก็ตาม ในคราวที่ได้มีโอกาสเดินทางไปเยี่ยมเยือนเครือข่ายรักษาวรรณกรรมกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในเขตจังหวัดลพบุรี นครสวรรค์ ชัยนาท และอุทัยธานี รวมถึงการได้ไปพูดคุยและแลกเปลี่ยนทัศนคติกับตัวแทนของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในจังหวัดสิงห์บุรี พิจิตร อุตรดิตถ์ และสุโขทัย เมื่อไม่นานมานี้ ได้สัมผัสได้ถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ความตั้งใจแน่วแน่ของบรรดาสมาชิกแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ต่อการที่จะสานต่อวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษของตนได้สั่งสมมา ทุกคนแสดงออกซึ่งความ

ภาคภูมิใจในประวัติความเป็นมาของตน และเคารพศรัทธาในผู้เฒ่าผู้แก่ของตน ในแต่ละวงสนทนามักจะประกอบด้วยผู้ชราชาย-หญิง หนุ่มสาวและเด็ก เป็นการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นแบบครบวงจร ทำให้เชื่อมั่นว่ากลุ่มชาติพันธุ์พวน ลาวเวียง ลาวคั้ง ลาวโซ่ง ไทเบิ้ง และไทยวน จะไม่ตกอยู่ในภาวะวิกฤตอย่างแน่นอน

ไม่เพียงแต่กลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นเจ้าของวัฒนธรรมเท่านั้น ที่มีความมุ่งมั่นในการรักษามิให้เอกลักษณ์ของตนสูญหาย แต่ยังมีนักวิชาการในแต่ละสถาบัน ผู้นำชุมชนที่ใช้ความรู้ ความสามารถและความพยายามในวิธีการต่างๆ เพื่อช่วยอนุรักษ์และฟื้นฟูเอกลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ในท้องถิ่นของตนไว้ให้มีความยั่งยืนในสังคมไทย และประเทศไทยตลอดไป เป็นที่น่ายินดีว่าหลายท่านให้ความสนใจที่จะเข้าร่วมเป็นเครือข่ายรักษาวรรณกรรมกลุ่มชาติพันธุ์ด้วย จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับการติดต่อในเวลาอันใกล้นี้ พร้อมทั้งข่าวคราวความเคลื่อนไหวที่พร้อมนำเสนอในวารสารรักษาวรรณกรรมกลุ่มชาติพันธุ์ของพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กาญจนบุรีเสมอต่อไป

จารุณี อินฉินฉาย
ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กาญจนบุรี

บทบรรณาธิการ

สวัสดีค่ะ พบกันอีกครั้งในฉบับที่ ๓ ซึ่งเป็นฉบับส่งท้ายของวารสารรักษ์วัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ปีที่ ๑ จากการเผยแพร่วารสารในสองฉบับที่ผ่านมา ทำให้มีผู้สนใจสมัครเป็นสมาชิกวารสารซึ่งถือเป็นเครือข่ายของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กาญจนภิเษกจากทั่วประเทศจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ในรอบปีที่ ๒ ของวารสาร บรรณาธิการจึงจะเสนอจัดกิจกรรมสัมมนา เพื่อเปิดโอกาสให้เครือข่ายมาพบปะกันอีกเช่นในปีที่ผ่านมา แต่จะเป็นรูปแบบใดนั้น จะได้แจ้งข่าวแก่สมาชิกในโอกาสต่อไปค่ะ

ช่วงนี้เป็นฤดูฝน ซึ่งตลอดระยะเดือนสิงหาคมที่ผ่านมา มีพายุฝนพัดเข้ามาสู่ประเทศไทยหลายลูก สร้างความชุ่มฉ่ำไปทั่วทุกภาค เป็นผลให้น้ำข้าวที่กำลังเติบโต สมบูรณ์เขียวขจีไปทั่ว สร้างความยินดีปรีดาให้แก่ชาวนา แต่หลายพื้นที่ปริมาณน้ำกลับมีมากเกินไป จนเกิดน้ำท่วมจากภาวะน้ำป่าไหลหลาก จนล่อมน้ำหลายจังหวัด ซึ่งหากย้อนหลังไปในในช่วงหลายร้อยปีที่แล้ว คงจะได้มีการเช่นสำรวจ ทั้งเพื่อขอบคุณ และร้องขอความพอดีของปริมาณน้ำต่อเทวดากันแล้ว

เนื้อหาของวารสารฉบับนี้จึงเกาะติดกระแสน้ำฝน ด้วยเรื่องราวของวิถีชาวนา การทำนาในทุกภูมิภาคของประเทศไทย เริ่มจากรายงานการจัดนิทรรศการพิเศษและกิจกรรมการเรียนรู้ ภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมข้าวของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กาญจนภิเษกที่ผ่านมา ในคอลัมน์ข่าวความเคลื่อนไหว จากนั้นขึ้นเหนือไปรู้จักชาวไทลื้อ กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความชำนาญในการทำนาในพื้นที่ราบเชิงเขา และเป็นผู้ผลิตข้าวให้แก่ราชสำนักล้านนามาตั้งแต่โบราณ จากการแนะนำของอาจารย์บุญยัง ค่ายวง ชาวไทลื้อบ้านดอนมูล จังหวัดน่าน ในคอลัมน์บันทึกชาติพันธุ์

ตามมาติด ๆ ในคอลัมน์วิจัยชาติพันธุ์ ด้วยเรื่องการทำนาของชาวกะเหรี่ยงในจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน โดยนักวิจัยอิสระที่ร่วมศึกษาวิจัย เรื่องเครื่องมือเครื่องใช้ของชาวนาภาคเหนือกับบรรณาธิการเมื่อปี ๒๕๕๒ ซึ่งต้องการบอกให้รู้ว่าชาวกะเหรี่ยงมิได้เป็นต้นเหตุหลักของการทำลายผืนป่าดังที่คนไทยทั่วไปกล่าวหาในปัจจุบัน

สำหรับแหล่งเรียนรู้ชาติพันธุ์ที่แนะนำในฉบับนี้ ก็เป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิตชาวนาในบริเวณพื้นที่นาผืนใหญ่ของประเทศ ที่กรุงเก่า จังหวัดพระนครศรีอยุธยา คือพิพิธภัณฑสถานบ้านแพรง

ปิดท้ายด้วยคอลัมน์ฐานข้อมูลวัตถุทางชาติพันธุ์ จะนำผู้อ่านลงใต้ไปรู้จัก "กะ" เครื่องมือสำคัญของชาวนาภาคใต้กันค่ะ

แต่ไหนแต่ไรมาสิ่งที่มีมากคู่กับสายฝนเสมอ นั่นคือ ไข้หวัด จึงขอให้สมาชิกทุกท่านรักษาสุขภาพให้แข็งแรงเป็นภูมิคุ้มกันไวรัสไข้หวัดนี้กันทุกคนนะคะ

พบกันใหม่ในปีที่ ๒ ค่ะ
นิตยา กนกมงคล

“ข้าวความเคลื่อนไหว”

นิทรรศการพิเศษและกิจกรรมการเรียนรู้ ภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมข้าว

นิตยา กนกมงคล

“ข้าว” เป็นอาหารหลักของคนทั่วโลก แม้จะต่างกันด้วยชนิดพันธุ์ วิธีการปรุง การแปรรูป และการบริโภค แต่ก็ล้วนเป็นแหล่งพลังงานสำคัญของชีวิตในทุกภูมิภาค ตลอดเวลากว่าหมื่นปีในสายวิวัฒนาการ มนุษย์ได้เรียนรู้ คัดสรร และสร้างสรรค์รูปแบบ วิธีการใช้ประโยชน์จากข้าว สั่งสมเป็นภูมิปัญญา ถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาถึงสมัยปัจจุบัน เป็นมรดกวัฒนธรรมในวิถีชีวิตของคนทุกคน

สำหรับคนไทย ข้าวถือเป็นสิ่งที่ยากจะแยกออกจากชีวิต อย่างน้อยในทุกมื้ออาหารจะต้องมีข้าวเป็นอาหารหลัก กระทั่งพูดกันติดปากยามถึงมื้ออาหารว่า “กินข้าว” และหากปราศจากข้าวในมื้อนั้นแล้วเราก็จะรู้สึกว่ามันอึดได้ ความผูกพันนี้ยังสะท้อนในคำทักทายกันยามพบเจอในชีวิตประจำวัน ว่า “ไปไหนมา กินข้าวหรือยัง” ตลอดช่วงหนึ่งปีเราก็มีประเพณีเทศกาลที่เกี่ยวข้อง ผูกพันกับวิถีการเพาะปลูกข้าวซึ่งเป็นอาชีพสำคัญของคนไทยตั้งแต่

อดีตถึงปัจจุบัน และข้าวก็ยังเป็นสินค้าออกที่สำคัญที่สุดของประเทศไทย การดำเนินชีวิตของคนไทยในปัจจุบันจึงยังคงผูกพันอยู่กับข้าว และจะเกิดประโยชน์ไม่น้อยต่อการประกอบอาชีพในอนาคตหากได้เรียนรู้ให้รู้จริงในเรื่องของ “ข้าว” ทั้งแง่ต้นสายปลายเหตุของความผูกพันระหว่างข้าวและมนุษย์ วิวัฒนาการทางภูมิปัญญาในการเรียนรู้ปัจจัยการผลิตข้าวอย่างมีคุณภาพ คิดสร้างสรรค์รูปแบบการบริโภคข้าว จนเกิดเป็นเอกลักษณ์วัฒนธรรมของความเป็นคนไทย ที่เป็นที่รู้จักกันอย่างดีในสายตาชาวโลก

เมื่อวันที่ ๔- ๑๖ สิงหาคมที่ผ่านมา พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กาญจนบุรี จังหวัดกาญจนบุรี จึงสร้างสรรค์นิทรรศการพิเศษในรูปแบบของ นิทรรศการเพื่อการค้นหาภูมิปัญญาและมรดกวัฒนธรรมข้าว (Discovery Exhibition) สำหรับเยาวชน ซึ่งยังอยู่ในวัยของการเรียนรู้ การทดลอง และการสัมผัส ณ พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กาญจนบุรี



และเคลื่อนที่ไปบริการการเรียนรู้ถึงสถานศึกษาระดับมัธยม และประถมศึกษา รวม ๒ แห่งในจังหวัดปทุมธานี ได้แก่ โรงเรียนบัวแก้วเกษร อำเภอลาดหลุมแก้ว และโรงเรียนไทยรัฐวิทยา ๖๙ อำเภอลองหลวง ซึ่งตลอด ๗ วันของการจัดกิจกรรมมีเยาวชนระดับประถม ๔ - มัธยม ๓ เข้าร่วมกิจกรรมถึง ๑,๓๐๐ คน จาก ๑๑ โรงเรียนในจังหวัดปทุมธานี

กิจกรรมการค้นหามรดกวัฒนธรรมข้าวของเยาวชน ประกอบด้วย

- การค้นหาคำตอบสำหรับคำถามในคู่มือการเรียนรู้ โดยการนำและให้ความรู้เป็นพื้นฐานโดยภัณฑารักษ์ตลอดนิทรรศการ ซึ่งมีทั้งคำบรรยายและวัตถุจัดแสดงที่สื่อสารมากกว่าสองมิติผ่านสื่อสารคดีโดยเฉพาะเรื่องการไถนา พิธีกรรมทำขวัญข้าว และการละเล่นเพลงชาวนา รวมถึงการสัมผัสนิทรรศการด้วยการทดลองใช้ การสัมผัสเพื่อเรียนรู้ถึงความแตกต่างของเมล็ดพันธุ์ข้าวจากทั่วโลก



- ร่วมกันค้นหามรดกวัฒนธรรมข้าว จากการปะติดปะต่อภาพ และร่วมกันคิด อธิบายเนื้อหาที่สื่อสารผ่านภาพจิ๋กซอร์ว

- เรียนรู้วิถีชีวิตชาวนาผ่าน สื่อปริศนาคำทายที่ลูกหลานชาวนา คิดขึ้นเป็นของเล่นเพื่อสันทนาการอย่างสร้างสรรค์

- กิจกรรมการปฏิบัติการเรียนรู้ ทดลองใช้เครื่องมือชาวนาแบบไม่พึ่งพาพลังงานไฟฟ้าหรือน้ำมัน จากชาวนา ได้แก่ การดำข้าวสาร ฝัดข้าว, การไม่เมล็ดข้าวเป็นแป้ง ทำขนมและเครื่องดื่มจากข้าว





แม้กิจกรรมได้ผ่านไปแล้ว แต่พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กาญจนบุรีก็ยังบริการให้ยืมชุดนิทรรศการแก่สถานศึกษา องค์กรต่างๆไปใช้ในกิจกรรมการเรียนรู้ โดยสถานศึกษาที่สนใจสามารถติดต่อขอยืมนิทรรศการได้จาก พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กาญจนบุรี โทร ๐๒- ๙๐๒๗๕๖๘-๙

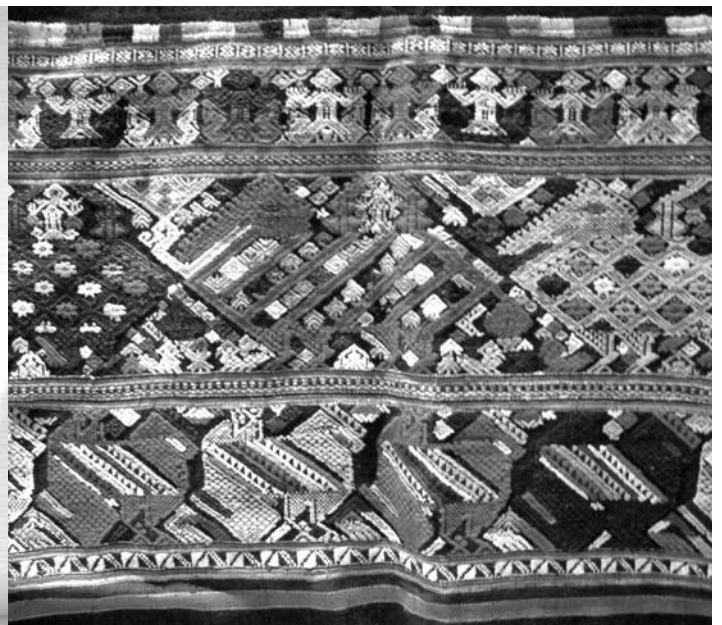
นิทรรศการ เกิด แก่ เจ็บ ตาย วิถีในผ้าพื้นไท สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

นิตยา กนกมงคล

รองศาสตราจารย์สุมิตร ปิติพัฒน์ นักมานุษยวิทยา ผู้ใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการเดินทางศึกษาวิถีชีวิตของคนไทยกลุ่มต่างๆ ที่มีถิ่นฐานอาศัยกระจายอยู่ในบริเวณภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จีนตอนใต้ เกาะไหหลำ และรัฐอัสสัม ประเทศอินเดีย ทั้งได้สะสมผ้าทอ ผ้าปักของคนไทยกลุ่มต่างๆ ไว้เป็นจำนวนมากด้วยความชื่นชอบในผลิตผลทางความคิดของคนไทย กระทั่งปัจจุบันในวัยเกษียณอายุ หลังจากທີ່ศึกษาวิจัยวิถีความเชื่อจากลวดลายผ้าทอมาเป็นเวลานาน จนมีผลงานนิทรรศการในเรื่องเกิด แก่ เจ็บ ตาย วิถีในผ้าพื้นไท ครั้งนี้ ที่สามารถอธิบายความเชื่อ ความคิดของคนไทยกลุ่มต่างๆ ที่สื่อสารผ่านลวดลายผ้าทอสำหรับใช้ในพิธีกรรมตลอดช่วงชีวิต ตั้งแต่เกิด แก่ เจ็บ และตาย ได้อย่างลุ่มลึก ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อวันที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๕๕๓ นั้น อาจารย์

ได้เกิดความคิดในการแบ่งปันผ้าทอที่สะสมแก่ผู้ชื่นชอบและนักวิชาการอื่นๆ โดยเปิดประมูลผ้าทอที่จัดแสดงในนิทรรศการดังกล่าว เพื่อนำรายได้สนับสนุนการดำเนินงานของสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และหากยังมีผู้สนใจสามารถติดต่อขอชมผ้าทอของอาจารย์ได้โดยสอบถามผ่านสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผ้าทอที่จัดแสดงในนิทรรศการครั้งนี้มีทั้งความสวยงาม ความมหัศจรรย์จากการสร้างสรรค์ของชนเผ่าไทและปรัชญา ความเชื่อที่ถูกใส่ไว้ในผ้าทอผ่านลวดลายต่างๆ คุณค่าของผืนผ้าจึงมิได้มีเพียงประโยชน์ใช้สอยในฐานะเครื่องนุ่งห่ม แต่ยังมีความหมายถึงสาระวิถีชีวิตของกลุ่มคนไทแต่ละกลุ่มที่สร้างสรรค์ผืนผ้าเหล่านี้



▲ ผ้าชิ้นของชาวไทแดง เมืองเดียนเบียนฟู ประเทศเวียดนาม มีลวดลายรูปคนครึ่งกบ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ที่มีอยู่ในสังคมคนไททุกกลุ่ม

“บันทึกกลุ่มชาติพันธุ์”

วิถีชีวิตชาวไทลื้อ บ้านดอนมูล อำเภอกำแพงแสน จังหวัดน่าน¹

บุญยัง คำยวง
ชาวไทลื้อบ้านดอนมูล
อาจารย์โรงเรียนบ้านปาง อำเภอกำแพงแสน จังหวัดน่าน

บ้านดอนมูล หมู่ที่ ๒ ตำบลศรีภูมิ อำเภอกำแพงแสน จังหวัดน่าน เป็นหมู่บ้านของชาวไทลื้อ มีประวัติศาสตร์ที่น่าสนใจมีขนบธรรมเนียมประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ ทั้งยังผสมผสานกับวัฒนธรรมพื้นถิ่นได้อย่างลงตัว จึงมีผู้อยากรู้อยากศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมา ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามนี้ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศโดยมาสำรวจ สัมภาษณ์เรื่องราวในหมู่บ้าน

ผู้เขียนในฐานะผู้นำชุมชนด้านการอนุรักษ์ฟื้นฟูวิถีชีวิตชาวไทลื้อแบบดั้งเดิม จึงได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสารต่างๆ สอบถามสัมภาษณ์บุคคลต่างๆ และเรียบเรียงบทความนี้เพื่อการศึกษาของทั้งนักวิชาการ นักท่องเที่ยว และบุคคลในชุมชน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน ที่ควรรู้ประวัติความเป็นมาของชุมชนของตนเอง เพื่อให้เกิดความรักความภาคภูมิใจในชุมชนของตนเอง



¹ ข้อมูลจากการสำรวจ ตามโครงการศึกษาวิจัยกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมของชาวไทลื้อ: กรณีศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อบริเวณภาคเหนือของประเทศไทยเปรียบเทียบกับชาวไทลื้อในสิบสองปันนา ประเทศจีน ปี ๒๕๕๓ ของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กาญจนานิเทศ โดยผู้เขียนบทความนี้เป็นเครือข่ายท่านหนึ่งของคณะผู้วิจัย

เส้นทางการอพยพของชาวไทลื้อนั้นผ่านมาจากเมืองหลวงงูคา เมืองคอบ
เชียงของ ผ่านมาทางบ้านสะเก็น อำเภอสองแคว ชาวไทลื้อที่ถูกกวาดต้อนมาใน
ครั้งนั้นจะถูกอพยพมาทั้งระบบสังคม คือ มีทั้งเจ้านายและไพร่

ประวัติบ้านดอนมูล

บ้านดอนมูล เป็นหมู่บ้านของชาวไทลื้อที่อพยพ
มาจากเมืองลำ สิบสองปันนา มณฑล ยูนนาน ประเทศจีน
ตอนใต้ ตามประวัติศาสตร์การอพยพของชาวไทลื้อของ
จังหวัดน่านนั้น เป็นการอพยพในยุควัฒนธรรม "เก็บผัก
ใส่ซ้าเก็บข้าวใส่เมือง" คือ การเก็บผู้คนมาไว้ในเมืองของ
ตนเอง โดยเจ้าสุมนเทวราช เจ้าผู้ครองนครน่านได้ยกทัพ
ไปกวาดต้อนเอาผู้คนจากเมืองลำ เมืองพง เมืองเชียงของ
เมื่อ จุลศักราช ๑๑๗๔ (พ.ศ.๒๓๕๔) แล้วนำท้าวพระยา
หัวเมืองไปเข้าเฝ้ารัชกาลที่ ๒ ชาวไทลื้อบ้านดอนมูลก็
อพยพมาในช่วงนี้เป็นส่วนใหญ่ และอพยพตามมาทีหลัง
อีกเป็นบางส่วน

เส้นทางการอพยพของชาวไทลื้อนั้นผ่านมาจาก
เมืองหลวงงูคา เมืองคอบ เชียงของ ผ่านมาทางบ้านสะเก็น
อำเภอสองแคว ชาวไทลื้อที่ถูกกวาดต้อนมาในครั้งนั้น
จะถูกอพยพมาทั้งระบบสังคม คือ มีทั้งเจ้านายและไพร่
เจ้านายที่อพยพมาในครั้งนั้นด้วยคือ เจ้าหลวงอนุภาพ
(เป็นลูกหลานเจ้าเมืองลำ) ต่อมาได้รับแต่งตั้งจากเจ้าเมือง
น่านให้ดูแลการทำนาและเหมืองฝาย บริเวณเมืองไชยพรม
หรือเมืองศรีพรม (ตำบลป่าคา ตำบลศรีภูมิ ตำบล
ตาลชุมในปัจจุบัน) เจ้าหลวงอนุภาพได้นำชาวไทลื้อ
จากบ้านดอนมูล บ้านป่าคา (ต้นฮ้าง) บ้านหนองบัว
ชาวพวนบ้านฝายมูล และชาวบ้านอื่นๆ สร้างฝายน้ำย่าง
ชุดเหมืองผา (เหมืองมหัศจรรย์) ส่งน้ำไปใช้ตั้งแต่บ้าน
ฝายมูลไปถึงบ้านดอนแก่ง สำหรับใช้ในการทำนาหลวง
ระหว่างบ้านม่วงใต้กับบ้านดอนตัน แล้วจึงเก็บข้าวใส่
ฉางหลวงที่บ้านม่วงใต้ (บ้านม่วงนางข้าว) และส่งข้าวไปยัง
เมืองน่านอีกทีหนึ่ง เจ้าหลวงอนุภาพต่อมาได้รับแต่งตั้ง
จากเจ้าเมืองน่านให้เป็นเจ้าชัยสงคราม ชาวไทลื้อบ้าน

ดอนมูลจึงเรียกท่านว่า เจ้าหลวงอนุภาพชัยสงคราม

เมื่อ พ.ศ.๒๔๘๐ ชาวไทลื้อบ้านดอนมูลส่วนหนึ่ง
ซึ่งไม่มีที่ทำกิน ได้พากันอพยพไปอยู่ที่บ้านศรีพรม
ตำบลฝายกวาง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา บ้านดอนมูล
เดิมที่มีอยู่ ๒ หมู่บ้าน คือ ฝ่งน้ำตะวันตก (บ้านดอนมูล
หมู่ ๒) และฝ่งน้ำตะวันออก (บ้านดอนมูล หมู่ ๓) ในปี
พ.ศ.๒๕๑๔ - ๒๕๑๗ เกิดอุทกภัยหลายครั้ง หมู่บ้าน
จากฝ่งน้ำทิศตะวันออกจึงได้อพยพมารวมเป็นหมู่บ้าน
เดียวกันกับฝ่งน้ำตะวันตก เป็นบ้านดอนมูล หมู่ ๒ ปัจจุบัน
บ้านดอนมูลยังคงวิถีชีวิตแบบไทลื้อไว้ได้เป็นบางส่วน
แม้จะอพยพมาอยู่ร่วมกับคนเมืองเป็นเวลานานแล้วก็ตาม
เช่น ภาษาไทลื้อ การแต่งกาย ประเพณีกำเมือง เป็นต้น

มรดกวัฒนธรรมไทลื้อในหมู่บ้าน

1. วิหารไทลื้อวัดดอนมูล

วิหารไทลื้อวัดดอนมูล สร้างเมื่อ พ.ศ.๒๓๗๕
และสร้างเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๓๘๐ โดยเจ้าหลวงอนุภาพ
มีพระปัญญา เป็นเจ้าอาวาส เมื่อ พ.ศ.๒๔๐๐ ได้สร้าง
พระประธาน และตกแต่งฐานชุกชี มีพระทองเป็นเจ้าอาวาส
ต่อมาเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๑ ได้เปลี่ยนไม้แป้นเก็ดมุงหลัง
คาใหม่ มีพระสอนเป็นเจ้าอาวาส เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๐
พระบุญเปล่ง ค่ายวง เจ้าอาวาส นายผ่อง หน่อคำ
ผู้ใหญ่ บ้านหมู่ ๒ นายวงศ์ นันทชัย ผู้ใหญ่บ้านหมู่ ๓
ร่วมกับราษฎรทั้งสองหมู่บ้านร่วมกันบูรณะพระวิหารครั้ง
ใหญ่ โดยเปลี่ยนไม้แป้นเก็ดมุงหลังคาใหม่หมดทั้งหลัง
เปลี่ยนเสาไม้ที่ชำรุดเป็นเสาก่ออิฐถือปูน เหลือไว้เพียง
๒ ต้น ที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน ทำการเจาะช่องหน้าต่างให้
กว้างอีกเล็กน้อย (เดิมที่วิหารนี้มี ๓ ประตู) ให้เหลือเพียง

๒ ประตุ และได้ตกแต่งพระประธานทำดาดฟ้าเพดาน ชุ่มพระประธาน การบูรณะครั้งนี้แม้จะทำเป็นครั้งใหญ่ที่สุดเท่าที่เคยมีการบูรณะมาแต่ก็ยังรักษาเอกลักษณ์ของ ศิลปะไทลื้อเดิมไว้เป็นอย่างดี โดยเฉพาะโครงสร้างหลังคา เมื่อ พ.ศ.๒๕๒๙ วิหารไทลื้อนี้ได้ทรุดโทรมลงเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะเสาไม้ ๒ ต้นที่คงไว้เมื่อคราวบูรณะ ครั้งก่อนได้ทรุดลงเล็กน้อย หลังคารั่ว ผนังข้างทรุด แยกออกจากกัน จึงได้เทศอนกฤตเสริมฐานเสาไม้ดังกล่าว เปลี่ยนแป้นเกร็ดหลังคาทั้งหมด เทศอนกฤตเสริมฐานรอบ พระวิหาร มินายปิ่น บุญมา เป็นช่างผู้ดำเนินการบูรณะ นายสวัสดิ์ น้อยคำ กำนันตำบลศรีภูมิ ท่านพระอธิการอุดม ปภสโร เจ้าอาวาส เป็นผู้อำนวยการบูรณะ วัดดอนมูล ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ.๒๕๓๒ และประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๗ ตอนพิเศษ ๑๐๓ ลงวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๓๓



วิหารไทลื้อวัดดอนมูล เป็นลักษณะของสถาปัตยกรรมไทลื้อที่ยังคงรูปแบบที่ดีที่สุด ลักษณะหลังคาเป็นทรงตะคุ่ม หลังคาสองชั้นลาดต่ำลงมาตอนล่าง ลาดคลุมลงมาทั้งสี่ด้าน ตอนบนเป็นทรงจั่วตัด มุงด้วยไม้แป้นเกร็ด (ไม้สักผ่าเป็นแผ่น) มีข้อฟ้าป็นเป็นรูป พญานาค ๒ ตัว หันไปทางทิศตะวันออกหนึ่งตัว หันไปทางทิศตะวันตกหนึ่งตัว ลำตัวทอดไปบนหลังคาและ

หางจะพันกันตรงกลางหลังคาทำเป็นช่มปักฉัตร ๕ ชั้น ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของศิลปะไทลื้อ ตรงมุมหลังคาทั้งสี่ทิศของหลังคาชั้นล่างป็นเป็นรูปสัตว์ที่สวยงาม คือ กิริน นกหัสดีลิงค์ หงส์ ครุฑ หน้าบันประดับลายประจำยาม ประดับกระจกบานใหญ่ ผนังก่ออิฐถือปูนหนาประมาณ ๕๐ เซนติเมตร เดิมเจาะช่องหน้าต่างไม่มีบานหน้าต่าง ต่อมาได้ขยายออกและใส่บานหน้าต่างที่หลังประตูเป็น ประตูบันไดพญานาคเข้าสู่ตัววิหาร ประตูหน้าจะเข้าทาง ทิศตะวันออกตรงกลาง ส่วนประตูทางเข้าทางทิศใต้ ช่วงเสาที่สองจากทิศตะวันออก พระประธานก่ออิฐถือปูน ลงรักปิดทอง ปางมารวิชัย ประดับด้วยเครื่องสูงที่สวยงาม ภายในวิหารจะประดับด้วยตุ๊กตาทองไทลื้อที่สวยงาม

2. บ้านไทลื้อ (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน)

บ้านไทลื้อ (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน) สร้างเมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๒ เป็นบ้านที่ปลูกสร้างตามแบบบ้านที่ชาวไทลื้ออาศัยอยู่เดิม ซึ่งปัจจุบันนี้ภายในหมู่บ้านไม่มีแล้ว เพราะถูกรื้อสร้าง บ้านทรงสมัยใหม่กันหมด ทางหมู่บ้านจึงได้สร้างบ้านหลังนี้ขึ้นขนาดเท่าบ้านคนอยู่จริง มีเสาจำนวน ๒๕ ต้น เป็นเรือนไม้จริงหรือ เรือนสับ ลักษณะบ้านชั้นเดียวใต้ถุนสูง มุงด้วยหญ้าคา ตัวเรือนหลังใหญ่ต่อด้วย พาด มีชานซั่ว ราน้ำ มีประตูหัวบันได ประตูเข้าตัวเรือนมี ๒ ประตู ประตูใหญ่ ประดับบนประตูด้วย หายนัต ไม้แกะสลัก ลวดลายที่สวยงาม เลขลงยันต์ป้องกันภูตผี เตาไฟเป็นเตาไฟถมดิน รวมอยู่ในห้องนอน แต่จะหล่นลงต่ำกว่าที่นอน

บ้านไทลื้อหลังนี้ สร้างขึ้นเพื่อเป็นศูนย์รวมชาวไทลื้อ ในหมู่บ้านในวันประกอบพิธี กำนเมือง และเป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ของผู้คนที่สนใจ เพราะได้จัดแสดงเครื่องใช้ไม้สอย บางส่วนยังเป็นที่พักผ่อน เป็นที่พบปะปรึกษาหารือของคนในชุมชน และยังได้รับการสนับสนุนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม



ช่างผู้ก่อสร้างคือ นายศักดิ์ สุเกตุ มีนายสวิง เทพเสน นายกันทะ แก้วทิศ นายปิ่น บุญมา ควบคุมการก่อสร้าง นายบุญยัง คำวง นายปิ่น วงศ์ไทย ที่ปรึกษา แรงงาน ชาวบ้านดอนมูลทุกครัวเรือนช่วยในการก่อสร้าง แกะสลัก ส่วนประกอบเครื่องเรือนโดยเฉพาะอริการอุดม ปักสโร เจ้าอาวาสวัดดอนมูล แล้วเสร็จเปิดเป็นทางการ เมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ.๒๕๔๒ มีนายแพทย์ อภิชาติ รอดสม ผู้อำนวยการโรงพยาบาลที่วังผาเป็นประธานในพิธีเปิด บ้านไถลื้อ (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน)

3. พิธีกำเมือง (กำเมิง) เลี้ยงเทพดาเจ้าหลวง เมืองลำและเทวดาบริวาร

ด้วยชาวไถลื้อบ้านดอนมูลอพยพมาจากเมืองลำ สิบสองปันนา ประเทศจีนตอนใต้ สิ่งที่เป็นความเชื่อ ของชนเผ่าไถลื้อทุกกลุ่มคือการนับถือผี ชาวไถลื้อที่บ้าน ดอนมูลมีการนับถือผีอยู่ ๒ อย่าง คือผีร้าย หมายถึง ดวงวิญญาณที่ชั่วร้าย และผีดี หมายถึงดวงวิญญาณของ บรรพบุรุษชาวไถลื้อโดยจะเรียกผีดีนี้ว่า เทวดา เช่น เทวดาเจ้าหลวงเมืองลำ เทวดาเจ้าฟ้าปู่ย่า ชาวไถลื้อ บ้านดอนมูลจะนับถือดวงวิญญาณของเจ้าหลวงเมืองลำ และเรียกท่านว่า "เทวดาเจ้าหลวงเมืองลำ" ทุกๆ สามปี หรือ "สามปีสี่รวงข้าว" จะมีการเลี้ยงเทพดา มีการประกอบ พิธีเลี้ยงเทพดา เรียกพิธีกรรมนี้ว่า "กำเมือง" จะกระทำกัน ช่วงเดือนธันวาคมหรือมกราคม สมัยก่อนที่ไม่มีไฟฟ้าจะ

กำหนดวันในช่วงที่พระจันทร์กำลังสว่าง เพราะต้องอาศัย แสงสว่างจากพระจันทร์ในยามค่ำคืน แต่ปัจจุบันจะกำหนด เอาวันที่สะดวก หรือวันหยุด การประกอบพิธีจะทำการอยู่ ๓ วัน คือ

- วันแรก หลังอาหารเช้าแล้วจะมีการปิดหมู่บ้าน เรียกว่า ปุกตาแหลว (ตอกไม้ไผ่สานขัดเป็นตา) ปิดตาม ตรอก ถนนทางเข้าหมู่บ้าน (ยกเว้นทางหลวงผ่านหมู่บ้าน) เพื่อเป็นการบอกว่า คนข้างในไม่ออก คนข้างนอกไม่เข้า และชาวบ้านจะหยุดทำงานภายในสามวันนี้ จะอยู่ใน หมู่บ้านตลอดจนเสร็จพิธีสามวัน และจะเชิญเจ้าเมือง (ผู้ สืบเชื้อสายเจ้าหลวงอนุภาพชัยสงคราม ลูกหลานเจ้าหลวง เมืองลำที่อพยพมาจากเมืองลำ) จากบ้านมายังบ้านไถลื้อ บริเวณลานประกอบพิธี หรือเรียกว่า ช่วงก้ำ ในวัน นี้ทั้งกลางวันและกลางคืนจะมีการละเล่นต่างๆ เช่น มะกอน สะบ้า ลูกข่าง ขัปลื้อ ไม้โป้ ตะกร้อล้อมวง และอื่นตามแต่เห็นสมควร คืนนี้เจ้าเมือง หมอเมือง และผู้คนที่เกี่ยวข้องจะนอนที่บ้านไถลื้อ

- วันที่สอง เริ่มเข้ามิดของวันที่สอง เจ้าเมือง หมอเมือง และบ่าวหมอ (ผู้รับใช้) พร้อมด้วยผู้ที่เกี่ยวข้อง อื่นๆ จะเริ่มประกอบพิธี เริ่มที่บ่าวหมอคคนใดคนหนึ่ง จะไปทอดแหที่น้ำนาน หนึ่งบาท ครึ่งเดียว ถ้าได้ปลา จะนำมาปิ้งเป็นอาหารสำหรับเจ้าเมืองและหมอเมือง กับอาหารอีกอย่างคือ ตำหวาย (นำหวายมาเผาให้สุก

เมื่อถึงบริเวณลานพิธีจะเริ่ม จ้ำหึ่ง (ใช้ไก่ที่มีชีวิตอยู่จำนวนเท่ากับหอเทวดาที่ทำการเลี้ยง) และปล่อยไก่จ้ำหึ่ง ใครจับได้จะนำไปเลี้ยงเพื่อเป็นสิริมงคล เมื่อจ้ำหึ่งถึงหอสุดท้ายแล้วก็จะขึ้นสู่หอหลวง (หอเทวดาเจ้าหลวงเมืองลำ) จากนั้นจะฆ่าสัตว์เพื่อเลี้ยงเทวดา

แกะเอาข้างในตำปรุงเป็นอาหาร) เมื่ออาหารปรุงเสร็จแล้ว บ่าวหมอผู้อาวุโสจะเอาอาหารทั้งสองอย่างป้อนเจ้าเมือง และหมอเมือง คนละสามคำ จากนั้นจะเริ่มลงจากบ้าน ไทลื้อเข้าสู่ลานประกอบพิธี เมื่อถึงบริเวณลานพิธีจะเริ่ม จ้ำหึ่ง (ใช้ไก่ที่มีชีวิตอยู่จำนวนเท่ากับหอเทวดาที่ทำการเลี้ยง) และปล่อยไก่จ้ำหึ่ง ใครจับได้จะนำไปเลี้ยงเพื่อเป็นสิริมงคล เมื่อจ้ำหึ่งถึงหอสุดท้ายแล้วก็จะขึ้นสู่หอหลวง (หอเทวดาเจ้าหลวงเมืองลำ) จากนั้นจะฆ่าสัตว์เพื่อเลี้ยงเทวดา สัตว์ที่นำมาเลี้ยงในพิธีกรรมนี้มีอยู่ ๔ ตัว คือ ควาย ตัวผู้ ๑ ตัว วัวผู้คำหำก่า ๑ ตัว หมูสีดำ ๑ ตัว หมูสีขาว ๑ ตัว เนื้อสัตว์ทั้งสามชนิดจะนำไปประกอบเป็นอาหาร ประเภท ลาบ ต้ม ย่าง และจัดใส่สำหรับนำมาขึ้น หรือเลี้ยงเทวดา หลวงและเทวดาทั้งหลาย เป็นเสร็จพิธีในการเลี้ยงเทวดา จากนั้นจะเป็นการละเล่นต่าง ๆ เจ้าเมือง หมอเมืองยังนอนที่บ้านเจ้าเมืองบริเวณช่วงก่าอีกหนึ่งคืน

- วันที่สาม ตอนเช้าจะเลี้ยงเทวดาอุ (เทวดาผู้เลี้ยงช้างม้า) ที่หอบ้านของตระกูลเทวดาอุ จะเลี้ยงด้วยหมู ๑ ตัว หลังจากนั้นเวลาบ่ายจะเตรียมจัดพิธีบายศรีสู่ขวัญ



เจ้าเมือง หมอเมืองที่บ้านไทลื้อ จากนั้นจะแห่เจ้าเมือง หมอเมืองกลับไปบ้าน และชาวบ้านจะตัวตาแหลว (เอาตาแหลวที่ปิดไว้ในวันแรกออก) เปิดหมู่บ้านเป็นปกติเดินทางไปไหนมาไหนได้และไปทำงานได้ตามปกติ เป็นอันเสร็จพิธี

เทวดาที่เลี้ยงใน การก้าเมือง ที่บ้านดอนมูล ได้แก่

๑. เทวดาเจ้าหลวงเมืองลำ
๒. เทวดาเจ้าเจียงล้าน
๓. เทวดาเจ้าช้างเผือก
๔. เทวดาเจ้าฟ้าปู่ก่า แม่นางผมเขียว
๕. เทวดาน้ำปัด
๖. เทวดาแจ่งฝาย
๗. เทวดาคำแดง
๘. เทวดาปางเม็ด
๙. เทวดาม่อนเจียงเคือ
๑๐. เทวดาปากบ่อ
๑๑. เทวดาบ่อต่วน
๑๒. เทวดาสวนตาล
๑๓. เทวดาอุ (เลี้ยงที่บ้านในวันที่สามของงาน)
๑๔. เทวดาแมน (เลี้ยงที่บ้านในวันที่สองของงาน)
๑๕. เทวดาสังฆราช (พระสงฆ์)

“แหล่งเรียนรู้อาชีพพันธุ์”

พิพิธภัณฑ์บ้านแพรง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

นิตยา กนกมงคล

ในอำเภอบ้านแพรง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีคนหลายกลุ่มอาศัยอยู่ร่วมกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ คนไทยพื้นเมือง คนลาว คนมอญ คนจีน เป็นต้น วัฒนธรรมของคนกลุ่มต่างๆ เหล่านี้เป็นรากฐานของวัฒนธรรมชาวบ้านแพรงในปัจจุบัน ซึ่งอาจารย์ประสาน เสธิยพันธุ์ แห่งโรงเรียนบ้านแพรงประชาสรรค์ ได้ศึกษาด้วยใจรัก รวบรวมหลักฐานทางวัฒนธรรมมาจัดสร้างแหล่งเรียนรู้ของท้องถิ่น คือ “พิพิธภัณฑ์บ้านแพรง” ในโรงเรียนบ้านแพรงประชาสรรค์ ริมแม่น้ำลพบุรีสายเก่า



บนอาคารก่ออิฐถือปูนสองชั้นนี้ เป็นสถานที่เก็บรักษาเครื่องมือ เครื่องใช้พื้นบ้านของชาวบ้านแพรงจำนวนมาก โดยจัดวางในรูปแบบของแหล่งการเรียนรู้สำหรับเยาวชน ด้วยการลำดับเนื้อหาเป็นฐานต่างๆ เริ่มจากฐานเศษกระเบื้องเล่าเรื่องโบราณ มุ่งให้เด็กเข้าใจในคุณค่าของเศษภาชนะดินเผาโบราณที่พบได้ทั่วไปในพื้นที่นาบ้านแพรง ทั้งในแง่ประวัติศาสตร์และเทคโนโลยีการผลิต โดยมีปฏิบัติจริงตามกระบวนการผลิตตั้งแต่ขึ้นรูปแบบต่างๆ จนเผาได้เป็นชิ้นงาน ที่สร้างความภูมิใจให้กับเยาวชนที่เรียนรู้

ฐานเปิดตำนานความรัก เป็นผลงานการค้นคว้ามุขปาฐะในชุมชนบ้านแพรงซึ่งเป็นเรื่องราวความรักของคู่หนุ่มสาวต่างๆ ที่อาจารย์ประสานนำมาสื่อสารเพื่อสอนใจแก่เยาวชนในเรื่องของการเชื่อฟังผู้ใหญ่ ไม่ออกนอกถิ่นนอกทาง และสร้างความประทับใจแก่บุคคลทั่วไปที่เข้าชมพิพิธภัณฑ์ อาทิเช่น ตำนานความรัก การแสดงความรักระหว่างนายตำรวจ “โปร่ง” ที่ถูกกีดกันจากครอบครัวฝ่ายหญิง “ผวา” ด้วยอาชีพตำรวจในอดีตมักถูกมองว่าเจ้าชู้ ไม่จริงใจ โดยฝ่ายหญิงถูกแยกไปอยู่กรุงเทพฯ และแต่งงานกับชายที่ครอบครัวหาให้ หลังจากนั้นนายตำรวจโปร่งก็ยังคงยึดมั่นในความรัก โดยแกะสลักไม้คานอย่างสวยงามมีชื่อตนและหญิงสาวที่รักฝากมาให้เพื่อแสดงถึงความรักแท้ของตน ปัจจุบันไม้คานนี้ลูกหลานได้มอบให้กับอาจารย์ประสาน เพื่อใช้จัดแสดงเป็นอนุสรณ์ตำนานมุขปาฐะของคนบ้านแพรง

ฐานตุ๊กตาภูมิปัญญาไทย จัดแสดงตุ๊กตาเสียบาลสมัยสุโขทัย-กรุงศรีอยุธยา ที่พบในแม่น้ำลพบุรีสายเก่า โดยใช้ในการเรียนรู้เรื่องคุณธรรมในชีวิตรผ่านอิริยาบถของตุ๊กตา เช่น ตุ๊กตาเด็กอุ้มไก่ ก็จะใช้สอนเรื่องของจิตเมตตาต่อสัตว์เลี้ยง ตุ๊กตาแม่อุ้มลูก จะใช้สอนในเรื่องสายใยความรักแม่ที่มีต่อลูก ความกตัญญูที่ลูกควรมีต่อแม่ ฯลฯ



ต่อด้วยฐานลิเกหอมหวล เพื่อเรียนรู้ศิลปะการแสดงพื้นถิ่นของชาวพระนครศรีอยุธยา ฐานสมุดข่อยโบราณ สำหรับการเรียนเรื่องภาษาและพุทธศาสนา ฐานหุ่นฟางวิถีไทย อาจารย์ประสานได้ร่วมกับชาวบ้านแพรง

ทำหุ่นไล่กา มาเป็นแบบในการสื่อสารกระบวนการทำนา ซึ่งเป็นอาชีพและวิถีชีวิตของชาวบ้านแพรงส่วนใหญ่
ฐานเรื่อกับวิถีชีวิตชาวลุ่มน้ำลพบุรี มีเรื่อบูแบบต่างๆ ที่ชาวบ้านแพรงเคยใช้ นอกจากนี้ยังมี ฐานมหรสพ และการแสดงพื้นบ้าน ซึ่งมีการแสดงที่สำคัญอันมี พื้นฐานมาจากกลุ่มชนต่างๆ ได้แก่ การแห่นางแมว ของกลุ่มคนเชื้อสายลาว การเล่นผีลิง ที่อาจเกี่ยวข้องกับ ชาวไทยเชื้อสายมอญ เป็นต้น

อาจารย์ประสานกล่าวว่าฐานการเรียนรู้นี้ยังไม่ สิ้นสุด เพราะจะมีการปรับเปลี่ยน เพื่อให้ใช้วัตถุจัดแสดง เหล่านี้เป็นสื่อในการสอนเยาวชนให้ครอบคลุมทุกเนื้อหา วิชามากที่สุดนั่นเอง แนวคิดนี้ถือเป็นจุดเด่น ที่ทำให้ พิพิธภัณฑ์ที่แม่อุไม่ทันสมัย แต่สามารถมีชีวิตอย่างสมบูรณ์ ได้ด้วยเนื้อหาที่ซ่อนอยู่ในวัตถุแต่ละชิ้นได้รับการถอดรหัส ออกมา และนำมาใช้ในการสื่อสาร ทั้งการสอนเพื่อการ เรียนรู้ของนักเรียน และการสร้างความอึดออด ความ



ฐานเครื่องจักสานโบราณ ที่ใช้ในการเรียนรู้ด้านงาน หัตถศิลป์ สำหรับสืบทอด และใช้ในการประกอบอาชีพ ซึ่งชาวบ้านแพรงปัจจุบันมีผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นขึ้นชื่อคือ "พัดสานไม้ไผ่"

ฐานสุดท้ายในปัจจุบัน คือ ห้องมรณานุสติ ที่ใช้วัตถุ ประเภท เปลือกหอย กระดุกสัตว์ ในการสื่อสารเรื่องของ พุทธศาสนา ความรอบคอบในการใช้ชีวิต

ประทับใจในเนื้อหาวิถีชีวิตของคนบ้านแพรงแบบเจาะลึก เข้าถึงระดับครัวเรือน แก่นักท่องเที่ยว จากสถิติการเข้าชม ที่ผ่านมาพบว่า พิพิธภัณฑ์แห่งนี้มิได้เคยต้อนรับเฉพาะ คนไทยที่มีเข้ามาอย่างต่อเนื่องเท่านั้น แต่ยังมีชาวต่างชาติ แวะเวียนมาชมและเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ด้วยผลจากการ ส่งต่อความประทับใจแบบปากต่อปาก จึงยืนยันถึง ประสิทธิภาพการสื่อสารด้วยใจของอาจารย์ประสาน เสถียรพันธุ์ และพิพิธภัณฑ์พื้นบ้านแห่งนี้ได้เป็นอย่างดี

การทำนาของชาวกะเหรี่ยงในจังหวัดเชียงใหม่-ลำพูน

อภิรุณ จิระพงษ์
นักวิจัยอิสระ ชาวเชียงใหม่

ชาวกะเหรี่ยง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งในประเทศไทย เดิมอาศัยอยู่แถบต้นแม่น้ำสาละวิน ของพม่า ต่อมาได้อพยพเข้าสู่ประเทศพม่าและไทย มีภาษาพูดเรียกว่าภาษากะเหรี่ยง อยู่ในตระกูลภาษาจีน-ทิเบต ความสัมพันธ์ระหว่างชาวกะเหรี่ยงกับคนไทยดำเนินมาเนิ่นนานด้วยสันติสุขและความกลมเกลียวยิ่งกว่าชาวไทยภูเขาอื่นที่มีต่อคนไทยปัจจุบันนี้ชาวกะเหรี่ยง โดยเฉพาะในเขตจังหวัดกาญจนบุรี อุทัยธานี และตาก ถูกตราโดยรัฐว่าเป็นตัวการสำคัญในการตัดไม้ทำลายป่า บุกรุกอุทยานแห่งชาติและเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า และการเกษตรแบบโค่นเผาของชาวกะเหรี่ยงเป็นการทำไร่เลื่อนลอยที่ทำลายป่าไม้ สัตว์ป่า และสภาพแวดล้อมซึ่งไม่เป็นความจริงเลย

การทำให้ข้าว

วิถีการเกษตรของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงในประเทศไทย คือ การทำไร่ เป็นการเกษตรแบบตัดฟันโค่นเผา (Slash and Burn cultivation หรือ Swidden) ที่ชนเผ่ากะเหรี่ยงทำกันมาแต่ดั้งเดิม พิธีที่สำคัญ คือ ข้าว ซึ่งในการเกษตรแบบจารีตประเพณีจะปลูกเพื่อการบริโภคเท่านั้น ชาวกะเหรี่ยงปลูกทั้งข้าวเจ้าและข้าวเหนียว แต่จะบริโภคเป็นข้าวเจ้าเป็นอาหารหลัก ส่วนข้าวเหนียวปลูกไว้ใช้ทำขนมในพิธีกรรมเท่านั้น แต่บางหมู่บ้านที่อยู่ใกล้หมู่บ้านคนไทย (ภาคเหนือ) ได้เปลี่ยนอุปนิสัยมาบริโภคข้าวเหนียวตามคนไทยบ้างแล้ว

การเตรียมพื้นที่เพื่อการเพาะปลูกข้าวไร่ตามการเกษตรแบบจารีตประเพณีของชาวกะเหรี่ยง คือ ตัดฟันโค่นเผาแล้วทำการเพาะปลูก โดยทั่วไปแล้วชาวกะเหรี่ยงจะตัดฟันไม้ในป่าทุติยภูมิ (Secondary Forest) หรือ

ป่าที่ถูกตัดแล้วฟื้นตัวขึ้นมาใหม่ ในรูปแบบของการใช้ประโยชน์ที่ดินแบบหมุนเวียน (Land Rotation) แบบป่าชุมชน แต่ก็พบบ้างในกรณีที่มีการตัดฟันต้นไม้ในป่าปฐมภูมิ (Primary Forest) หรือ ป่าธรรมชาติ

โดยทั่วไปการตัดฟันจะเริ่มประมาณปลายเดือนกุมภาพันธ์ เทคนิคในการตัดฟันต้นไม้ของชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงแตกต่างจากชาวเขาเผ่าอื่น ๆ ยกเว้นเผ่าลัวะคือ ต้นไม้ขนาดกลางและใหญ่มักจะถูกตัดให้มีตอสูงประมาณ 1/2 - 1 เมตร ส่วนต้นไม้ที่ใหญ่จริง ๆ ชาวกะเหรี่ยงจะไม่ตัดฟัน แต่จะใช้วิธีลิดใบหรือเล็มกิ่งให้สั้นติดกับลำต้นเพื่อไม่ให้กิ่งบังแดดต้นข้าวที่ปลูก เมื่อโค่นต้นไม้แล้วก็จะปล่อยให้ต้นไม้ตายตากแดดนานประมาณ 6 อาทิตย์เมื่อต้นไม้แห้งดีจึงเผา โดยเริ่มราวปลายเดือนมีนาคมถึงต้นเดือนเมษายน การเผาไร่มักจะเป็นหน้าที่ของผู้ชาย โดยก่อนเผาก็จะมีการทำทางกันไฟด้วย ในไร่ที่ไม่มีเผาใหม่ไม่หมดก็จะมีการเก็บกองเผาอีกครั้งหนึ่ง แต่ถ้ามีพื้นที่เพาะปลูกอยู่ใกล้หมู่บ้านก็จะมีการทำรั้วป้องกันการรบกวนจากสัตว์เลี้ยง

การปลูกข้าวไร่จะเริ่มประมาณต้นเดือนเมษายนเป็นต้นไป ผู้ชายมักจะเป็นผู้ขุดเจาะหลุมลึกประมาณ 5 - 10 เซนติเมตร ผู้หญิง เด็ก และคนชราเดินตามหยอดเมล็ดข้าวลงหลุมประมาณ 5 - 10 เมล็ดต่อหลุมโดยไม่มีการกลบหลุมซึ่งชาวกะเหรี่ยงบอกว่าไม่จำเป็นต้องกลบเพราะฝนที่ตกลงมาหลังจากปลูกนั้นจะทำให้ดินไหลลงไปกลบเอง ระยะห่างระหว่างต้นและระหว่างแถวประมาณ 25 เซนติเมตร แรงงานที่ใช้ในการปลูกข้าวไร่มีลักษณะเป็นแรงงานแบบกึ่งการลงแขกระหว่างครัวเรือนที่อยู่ในชุมชนและมีการปลูกข้าวเช่นเดียวกันโดยในวันแรกหัวหน้าครัวเรือนซึ่งเป็นเจ้าของที่จะเป็นผู้ให้บริการ

ชาวกะเหรี่ยงบางหมู่บ้านปลูกข้าวหลายสายพันธุ์ ซึ่งมีทั้งพันธุ์เบา พันธุ์กลาง และพันธุ์ปี คราวเรือนที่มีฐานะยากจนมักจะปลูกข้าวพันธุ์เบามากกว่าผู้ที่ฐานะดี การปลูกข้าวหลายๆ ชนิด

ด้านอาหารกลางวันแก่ผู้ที่มาร่วมลงแขก ที่ประกอบด้วย ไก่หรือหมู หรืออาหารที่เหลือจากการเลี้ยงผี เหล้า และ ถั่วเขียวคั่วคั่วไหม้ที่มีพื้นที่ในการเพาะปลูกที่กว้าง และต้องใช้เวลาในการปลูกมากกว่าหนึ่งวัน ในวันที่สองนั้นจะไม่มี การเลี้ยงอาหาร และบางแห่งผู้มาร่วมงานจะต้องห่อข้าว เป่ามาเอง โดยเจ้าของงานจะทำเฉพาะอาหารเท่านั้น

ชาวกะเหรี่ยงบางหมู่บ้านปลูกข้าวหลายสายพันธุ์ ซึ่งมีทั้งพันธุ์เบา พันธุ์กลาง และพันธุ์ปี คราวเรือนที่มีฐานะยากจนมักจะปลูกข้าวพันธุ์เบามากกว่าผู้ที่ฐานะดี การปลูกข้าวหลายๆ ชนิดในพื้นที่เดียวกันจะมีส่วนดี ในการเก็บเกี่ยว เพราะข้าวมักจะสุกไม่พร้อมกัน หลังจากที่ดินข้าวออกแล้ว จะมีการถอนสาวระยะให้แก่ ข้าวที่งอกขึ้นมาหนาแน่นในบางหลุม ซึ่งอาจจะถอนเอา ไปซ่อมแซมในหลุมที่มีต้นข้าวออกน้อยหรือไม่ออกเลย ตลอดจนมีการปลูกซ่อมในหลุมที่ดินข้าวไม่ออกเลย

การปราบวัชพืชครั้งแรกจะเริ่มเมื่อต้นข้าวสูง ประมาณ 15 - 20 เซนติเมตร หรือประมาณปลายเดือน พฤษภาคม หรือต้นเดือนมิถุนายน และทำไปตลอด กระทั่งต้นข้าวออกรวงราวปลายเดือนกันยายน (สำหรับ ข้าวพันธุ์ปี)

ชาวกะเหรี่ยงใช้เคียวเกี่ยวข้าวแบบคนไทยพื้นที่ราบ เริ่มเกี่ยวราวเดือนตุลาคมเป็นต้นไป แบ่งเป็น 2 ระยะ คือ เกี่ยวครั้งแรกเมื่อข้าวเริ่มสุกดีแล้ว แต่ยังสุกไม่ทั่วถึงทั้ง แปลง เกี่ยวครั้งที่สองเมื่อข้าวสุกทั้งแปลง การเกี่ยวข้าว ครั้งแรกจะเกี่ยวที่คอรวงสำหรับรวงที่สุกดีแล้ว สำหรับการ เกี่ยวครั้งที่สองจะเกี่ยวต้นข้าวเหนือระดับพื้นดินประมาณ 25 เซนติเมตร ต้นข้าวที่ถูกเกี่ยวจะถูกวางบนตอซังตาก แดดให้แห้ง 1- 7 วัน ถ้าในช่วงที่ทำการเกี่ยวข้าวเกิด ชาติแคลนข้าวบริโภคก็จะทำการนวดข้าวที่เกี่ยวข้องทันที โดยใช้ท่อนวดข้าวและนำกลับบ้านแตกแดดให้แห้งแล้ว



ชาวกะเหรี่ยงโปว์ บริเวณริมแม่น้ำปิง อำเภอฮอด แตกต่างจากหมู่บ้านอื่นที่ระบบชลประทาน คือ ไม่ทำเหมืองฝาย แต่ใช้ หลุม วิดน้ำจากแม่น้ำปิง เข้าสู่คลองส่งน้ำบ้าน

ตำบลริโค หลังจากตากแห้งสนิทแล้วจะมีการนำเอารวงข้าวมากองรวมกันเป็นแห่ง ๆ

การนวดข้าวจะเริ่มนวดในเดือนพฤศจิกายนเป็นต้นไป การนวดข้าวของกะเหรี่ยงแบ่งออกได้เป็น 3 แบบ คือ นวดด้วยการฟาดข้าวกับเสื่อที่ปูกับพื้น นวดด้วยการฟาดข้าวกับแคร่ยกพื้นที่ทำด้วยไม้ดีห่างมีเสื่อปูรองที่พื้น และนวดด้วยการฟาดฟ่อนข้าวกับขอบกระดังขนาดใหญ่ เมล็ดข้าวที่ยังไม่หลุดจากรวงจะถูกนำมากองและใช้ไม้ปลายโค้งตีอีกครั้งหนึ่งจนกว่าเมล็ดข้าวจะหลุดจากรวงข้าวทั้งหมด

เมื่อตีข้าวเสร็จก็มัดข้าวโดยใช้มัดไม้ไผ่สานมีด้ามถือสั้น ๆ มัดกองข้าวที่วางกองกับพื้นให้เศษฟางและข้าวลีบปลิวออกไปโดยใช้เท้าช่วยเหยียบ และการมัดข้าวโดยใช้บันไดไม้สูงและนำข้าวใส่ตะกร้าขึ้นไปเทจากยอดบันไดลงมา โดยมีผู้ถือมัดคอยมัดอยู่ข้างล่าง เมื่อมัดข้าวเสร็จแล้วก็นำเอาข้าวที่ได้กลับบ้านหรือจะเก็บไว้ที่ยุ้งชั่วคราวในไรก็ได้ แรงงานที่ใช้ในการเกี่ยว-นวดข้าวใช้ทั้งแรงงานในครัวเรือน และแรงงานแลกเปลี่ยนแบบการลงแขก

การทำนาข้าว

กิจกรรมที่เกี่ยวกับการทำนาจะเริ่มราวเดือนมิถุนายน เริ่มจากซ่อมแซมฝาย คลองส่งน้ำ ทำแปลงตกกล้า ตกกล้า เตรียมพื้นที่ในการไถนา การคราดที่ใช้แรงงานสัตว์คือ ควาย หรือใช้จอบขุดในพื้นที่นาขนาดเล็ก การซ่อมฝายและซ่อมเหมืองเป็นหน้าที่ของผู้ชายเริ่มทำพร้อมกับการตกกล้า การตกกล้าของชาวกะเหรี่ยงมีทั้งการทำเทือกในนา และทำแปลงตกกล้านอกนาบริเวณเชิงเขาใกล้นาโดยใช้จอบขุด

หลังจากที่ตกกล้าแล้วก็เตรียมพื้นที่นาเพื่อการปักดำ โดยการไถนาที่ด้วยควายหรือวัว และคราด การไถนาจะใช้คน 2 คน เดินจูงควาย 1 คน ถือไถและคราดอีก 1 คน ราวเดือนกรกฎาคมจึงเริ่มปักดำ ก่อนการดำหนึ่งวันจะถอนกล้าและตัดกล้าส่วนยอดออกประมาณ 10 - 15 เซนติเมตร การปักดำใช้แรงงานทั้งผู้หญิง ผู้ชาย คนชรา และเด็กรุ่น ๆ หนุ่มสาว จำนวนต้นกล้าที่ใช้ประมาณ 4 ต้นต่อการปักดำ 1 กอ แรงงานที่ใช้ในการปลูกข้าวอาจใช้ทั้งแรงงานในครัวเรือนและการลงแขก

ชาวกะเหรี่ยงโปว์ บริเวณริมแม่น้ำปิง อำเภอฮอด แตกต่างจากหมู่บ้านอื่นที่ระบบชลประทาน คือ ไม่ทำเหมืองฝาย แต่ใช้ หลุม วิดน้ำจากแม่น้ำปิงเข้าสู่คลองส่งน้ำบ้าน

หลังจากปักดำ จะมีการปราบวัชพืช 2 ครั้ง จนระบายน้ำออกจากนา ก่อนการเก็บเกี่ยวจะมีซ่อมแซมฝายและคลองส่งน้ำอยู่ตลอดเวลาเพื่อรักษาระดับน้ำในนา และการระบายน้ำของนาขึ้นบันไดแต่ละชั้น การเกี่ยวข้าวจะเริ่มประมาณเดือนตุลาคม - ธันวาคม ส่วนการกองข้าว นวดข้าว ผัดข้าว และการนำข้าวเก็บในยุ้งข้าวที่หมู่บ้าน จะทำเช่นเดียวกับการทำไร่ทุกประการ

จากกระบวนการทำนาจะเห็นได้ว่าชาวกะเหรี่ยงมิได้มุ่งทำลายป่าไม้ แต่เป็นการเลือกพื้นที่ป่าชุมชนเพื่อทำไร่ ทำนา แม้วิธีการเกษตรแบบจารีตจะเป็นการตัดฟันแล้วเผา แต่ก็มีภูมิปัญญาในการรักษาพื้นที่ป่าส่วนใหญ่ โดยจะเลือกขนาดต้นไม้ที่ไม่ใหญ่มาก และทำแนวกันไฟก่อนเผาเสมอ

“ฐานข้อมูลวัตถุทางชาติพันธุ์”



สถานที่พบ	ศูนย์วัฒนธรรมมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช		
อำเภอ	เมือง	จังหวัด	นครศรีธรรมราช
ชื่อวัตถุ	เกาะ หรือ แกะ	ชื่อสากล	เคียว
กลุ่มชน	ไทยภาคใต้		
วัสดุ	ไม้ไผ่ และ เหล็ก		

หน้าที่ใช้งาน

หน้าที่ใช้งาน ชาวนาใช้เป็นเครื่องมือในการเกี่ยวข้าวเหนียวที่ละรวง โดยใช้นิ้วจับยึดแกนกลางให้เกาะกระชับเข้ากับมือ สามารถเคลื่อนไหวเข้าตัดส่วนรวงข้าวได้โดยง่ายด้วยมือข้างเดียว ซึ่งชาวนาภาคใต้ปัจจุบันก็ยังใช้เกาะนี้อยู่ ด้วยเป็นเครื่องมือที่ทำได้ไม่ยาก

ลักษณะ

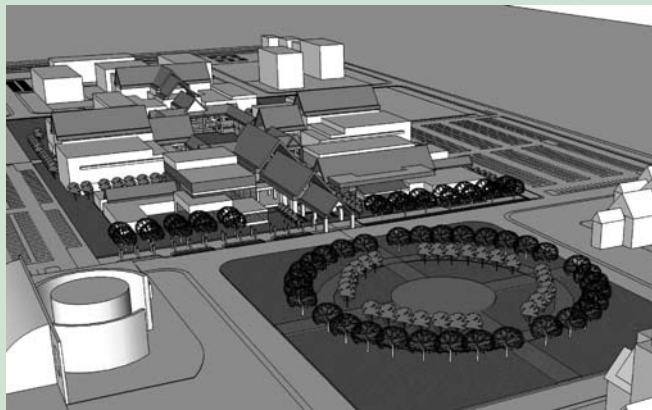
ประกอบด้วยสองส่วน คือ แผ่นไม้ไผ่ติดใบมีดบางๆ และ แกนทำจากปล้องไม้ไผ่ขนาดเล็กประกอบเข้าไม้บริเวณกึ่งกลางด้านบนของแผ่นไม้ไผ่ในแนวขวาง โดยสามารถถอดเข้าออกเพื่อการซ่อมแซมได้โดยง่าย

เปรียบเทียบกับกลุ่มชนอื่น

มีหน้าที่เช่นเดียวกับเคียวเกี่ยวข้าวของชาวนาภาคอื่น ๆ แต่วิธีการใช้งานต่างกัน คือเกาะใช้ตัดส่วนรวงข้าวครั้งละไม่มาก ส่วนเคียวใช้ตัดต้นข้าวที่ส่วนโคนต้น และตัดได้ครั้งละมากๆ โดยรวบเป็นกลุ่มแล้วตัด

ความสำคัญ เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของวิถีชาวนาภาคใต้ของประเทศไทย

ผู้บันทึก นางสาวนิตยา กนกมงคล



พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ กาญจนภิเษก

คลองห้า อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ๑๒๑๒๐

โทร ๐๒ ๙๐๒๗๕๖๘-๙

www.kanjanaphisek-museum.go.th